

УДК 159.9

DOI: [https://doi.org/10.17721/upj.2024.1\(21\).9](https://doi.org/10.17721/upj.2024.1(21).9)

Семків І. І.,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та психотерапії,
Український католицький університет
E-mail: semkiv@ucu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-4139-2699
SCOPUS ID: 57195073829
Researcher ID: AAZ-6792-2021

Герца А. В.,

магістр психології
E-mail: anna.herts@gmail.com
ORCID: 0009-0007-6241-6131

СОЦІАЛЬНА ПЕРЦЕПЦІЯ У КОНТЕКСТІ МЕНТАЛІЗАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Формування атрибуцій є неунікним психічним явищем та наслідком соціальної перцепції, воно слугує джерелом побудови цілісних суджень про людей та стосунки, особливо у ситуаціях інформаційного дефіциту, створюючи при цьому умови для упереджень та помилок сприймання. Особистісні риси перцепієнта, зокрема когнітивна складність і здатність до саморегуляції, що визначаються менталізаційними здібностями особистості, можуть бути пов'язані з особливостями першого враження, яке він формує про іншу людину. Здібності до вищого розвинуеного рівня менталізації формуються у ранньому дитинстві і визначаються якістю стосунків з основним опікуном. Поряд з цим існує вроджений автоматичний рівень менталізації, який базується на рефлекторних реакціях та лежить в основі соціальних упереджень. У статті представлено результати дослідження характеру взаємозв'язку між вираженістю упередженості та рівнем розвитку менталізаційних здібностей досліджуваних осіб. Досліджувана група перцепієнтів (268 осіб віком від 18 до 80 років, з яких 67 чоловіків і 201 жінка), оцінювала фотографії десяти осіб (5 чоловіків і 5 жінок) та давала відповіді щодо свого першого враження про них. Крім цього вимірювався рівень

розвитку менталізації перцепієнтів за допомогою «Опитувальника вимірювання рівня менталізації MZQ». Виявлено, що здатність перцепієнтів до регуляції афекту та їх показники за шкалою режиму психічної еквівалентності пов'язані зі ступенем упередженості в процесі атрибуції. Чим радикальніші судження виносить в процесі атрибуції перцепієнт, тим нижчою є його здатність до регуляції афекту. І навпаки, чим вищою силою спротиву упередженості наділений перцепієнт, тим краще він може регулювати афект. Чим нижча схильність перцепієнта знаходитись у режимі психічної еквівалентності, тобто сприймати внутрішні стани тотожними зовнішній реальності, тим з меншою ймовірністю перцепієнт ототожнюватиме привабливість спостережуваної особи з роллю супергероя.

Ключові слова: соціальна перцепція, атрибуція, оцінка образу зовнішності, упередженість, привабливість, менталізація.

Вступ

Актуальність та постановка проблеми. Упередження щодо зовнішності інших є природним соціально-психологічним явищем, що, з одного боку, спрощує процес оцінки соціальної ситуації, особливо в загрозливих умовах, але з іншого – відображає слабкий рівень персоналізованого та рефлексивного ставлення до інших. П. Лайтен та П. Фонагі називають цей різновид перцептивного осмислення соціальної ситуації автоматичною менталізацією, яка є найбільш архаїчною та вродженою формою соціальної перцепції, що, у свою чергу, регулюється мигдалеподібним тілом (Luyten, & Fonagy, 2015) та прямо пов'язана з процесом атрибуції. Така форма соціальної перцепції є важливою у випадку небезпеки, загрози та необхідності швидкого прийняття соціального рішення, а також атрибуції у невизначеній соціальній ситуації. Натомість, якщо фізичний чи емоційний тиск відсутній, немає необхідності у негайних рішеннях, люди більш схильні відмовлятися від упередженості, уникаючи тим самим шаблонів колективного мислення та імпульсивності у прийнятті рішень, прагнучи індивідуально-особистісного персоналізованого підходу у стосунках та рефлексивності в їх осмисленні. У більш визначеній та менш афективно зарядженій ситуації особистість більш схильна до контрольованої, розвиненої у досвіді менталізації, що регулюється корою півкуль головного мозку. Постійно загрозлива ситуація, викликана війною, змушує мешканців України регресувати з рівня контрольованої менталізації до більш архаїчного рівня автоматичної менталізації, спо-

творюючи тим самим соціальні стосунки людей та вносячи постійне відчуття соціальної загрози (Semkiv, 2024). Вдаючись до автоматичної менталізації в процесі атрибуції, людина схильна приписувати позитивні характерологічні якості більш привабливим людям та менш позитивні – менш привабливим людям (Zebrowitz, & Montepare, 2008). Відтак, схильність до подібних автоматичних атрибуцій має свою мету та в моменти суб'єктивно чи об'єктивно загрозової невизначеності може слугувати, поряд з іншим, єдиним, хай і ненадійним, маяком для людської думки про інших. З іншого боку, атрибутивна упередженість здатна породжувати стигматизацію, остракізацію будь-якої неконвенційної візуальної форми, а також викривлення декларованої парадигми рівних можливостей для кожного члена суспільства (Kovalenko, & Surudzhii, 2014). Тому важливим вважаємо вивчення соціальних та особистісних аспектів соціальної перцепції та атрибуції в контексті менталізаційних здібностей особистості, що змушують нас формувати упереджене ставлення до інших.

Теоретичний аналіз

Зчитування та миттєве опрацювання деталей візуального образу зовнішності іншої людини з метою оцінки її психічного стану та намірів задля швидкого коригування своєї соціальної поведінки та реакцій, є одним з невід'ємних та життєво важливих аспектів соціальної взаємодії. У цьому контексті Е. Бейтман та П. Фонагі пишуть про поняття автоматичної (імпліцитної) менталізації (Bateman, & Fonagy, 2006), в ядрі якої лежить теорія психіки (Premack, & Woodruff, 1978). У випадку відсутності вичерпної та визначеної інформації щодо настрою, особистих якостей та причин поведінки іншої особи спостерігачі вдаються до специфічних пізнавальних процесів – атрибуції.

Вперше сформульована Ф. Гайдером (Heider, 1958) теорія атрибуції розкриває, поміж іншого, явище приписування іншій людині певних диспозиційних якостей чи причин поведінки в тому випадку, коли повна інформація про дійсні якості чи причини поведінки відсутня. За умов, коли для сприймання доступні лише зовнішні ознаки особи, перцепієнт робить висновки про її внутрішні психологічні особливості на основі оцінки її зовнішнього вигляду (фізичних якостей та оформлення зовнішності) і поведінки (дій та експресивних реакцій). Сума якостей, приписаних спостережуваній особі, в свою чергу, дає перцепієнту можливість сформувати певне ставлення до неї.

Більш широкий, порівняно з соціальною перцепцією, концепт соціального пізнання включає в себе, по-перше, акт соціальної перцепції безпосередньо даного, і по-друге, тією чи іншою мірою, інтерпретацію сприйнятого із залученням когнітивних процесів (Herringer, & Haws, 1991). В контексті соціального пізнання формування першого враження можна розглядати як засіб первинної категоризації соціальних об'єктів (Лівійська, 2015) або як автоматичну (імпліцитну) менталізацію (Bateman, & Fonagy, 2006).

Перше враження від споглядання зовнішності спостережуваної особи дає змогу з певною ймовірністю виявити ознаки потенційної небезпеки. Зокрема, емоційне забарвлення обличчя, риси яких нагадують форму перевернутих трикутників, категоризується як негативно валентне, адже вони імітують основну особливість, що притаманна загрозливим виразам обличчя (Watson, Blagrove, Evans, & Moore, 2012). Подібні загрозливі риси об'єднують образи мультиплікаційних антагоністів і роблять негативного персонажа легко впізнаваним серед інших (Susanti, 2022). Інші дослідники наголошують, що перцепієнти здатні відрізнити усереднений прототип обличчя носія темної тріади особистості від решти прототипів обличчя (Holtzman, 2011). Зовнішня привабливість може виступати фенотиповим маркером в низці показників фізичного здоров'я (Nedelec, & Beaver 2014), а також предиктором кардіометаболічних ризиків в межах майбутніх десяти років (Bulczak & Gugushvili, 2023).

Отож, формування диспозиційних атрибутцій на етапі первинної категоризації соціальних об'єктів дозволяє, навіть ізольовано від процесу когнітивної інтерпретації, орієнтуватись в соціальному полі дещо краще, ніж наосліп, створюючи простір для широкого спектру помилок і упереджень. Така «сіра зона» у процесі соціальної перцепції виступає як екран, на який психіка може проектувати свій суб'єктивний зміст. Якщо припустити, що такі базові соціально значущі характеристики як рівень потенційної небезпечності і ворожості особи та її загальне фізичне здоров'я можуть бути з певною долею ймовірності передбачені на основі першого візуального враження, то що можна сказати про зв'язок образу зовнішності особи з її психологічним виміром?

Попри наявне серед перцепієнтів очікування того, що риси обличчя спостережуваних будуть пов'язані з відповідними рисами їхнього характеру, емпіричні дослідження не виявили однозначного існування такого зв'язку (Zebrowitz, & Montepare, 2008). В цьому контексті варто зауважити, що процес первинної категоризації соціальних об'єктів здебільшого пов'язують з архаїчними нейронними структурами, чий

вік значно перевищує тривалість існування людства у його сучасній формі (Lieberman, 2007).

Б. Меркер (Merker, 2007) зазначає, що системи стовбура мозку та підкіркові структури, спільні не тільки для ссавців, а і для всіх інших хребетних, формують основи свідомості та відіграють інтегральну роль у таких процесах як цілеспрямована поведінка і стрімке афективне ухвалення рішень.

Досліджуючи процес менталізації, який полягає у здатності розуміти себе та інших з точки зору психічних станів і намірів, П. Лайтен та П. Фонагі (Luyten, & Fonagy, 2015) пов'язують автоматичний її вимір, представлений несвідомою, швидкою обробкою соціальної інформації, з такими підкірковими утвореннями як мигдалеподібне тіло та базальні ганглії, а також з рядом кіркових структур: вендромедіальною префронтальною корою (VMPFC), латеральною скроневою корою (LTC) та дорсально передньою поясною корою (dACC).

Нерозривно пов'язані з процесом автоматичної менталізації, атрибуції на основі першого враження виявляють з нею також спільний нейробіологічний базис. Зокрема, порівняно з середньостатистичними обличчями, як дуже привабливі обличчя, так і деформовані – викликають більшу активацію в мигдалеподібному тілі (Winston, O'Doherty, Kilner, Perrett, & Dolan, 2007), а саме в тій його області, яка реагує на емоційно значущі подразники (Fitzgerald, Angstadt, Jelsone, Nathan, & Phan, 2006; Hamann, & Mao, 2002; Sander, Brechmann, & Scheich, 2003). При цьому привабливі обличчя викликають більшу активацію в областях, які реагують на різноманітні стимули з позитивною валентністю, тоді як деформовані обличчя викликають більшу активацію в областях, які реагують на негативно валентні стимули (Aharon et al, 2001; O'Doherty et al, 2003; Winston et al., 2007).

Про те, що формування атрибуцій при оцінці зовнішності має під собою не стільки соціокультурну, скільки міцну нейробіологічну основу свідчить також наявність спільних патернів при оцінці зовнішності представниками різних культур, а також особами різного віку, в тому числі немовлятами (Zebrowitz, & Montepare, 2008). На першому році життя немовлята по-різному реагують не тільки на обличчя: вони також здатні відрізнити «добрий», «чесний» вчинок від «поганого» та «безчесного» (Bloom, 2013). Діти віком 8-10 років автоматично наділяли привабливо намальованого казкового персонажа позитивними моральними якостями та демонстрували підвищену електродермальну активність, коли поведінка персонажа у казці вступала в контрадикцію з їх прогнозами (Obiols-Suari, & Marco-Pallarés, 2021). Такі

результати свідчать про архаїчний характер формування упереджень, виходячи з оцінки образу зовнішності.

Нейропсихолог і неофройдіанець М. Солмс (Solms, 2017) пов'язує несвідомі процеси здебільшого з недеklarативними системами пам'яті, розташованими під корою головного мозку: переважно в базальних гангліях і мозочку. З системою несвідомого асоціюються як естетичні, так і моральні автоматичні судження, тобто судження, що залягають нижче символічної лінії опору.

З. Фройд (1923/2021), теоретичні моделі психіки якого наразі знаходять опосередковані нейрофізіологічні підтвердження (Solms, 2017; 2018), постулював, що несвідоме живе за принципом задоволення, тобто опирається на первинний процес, метою якого є пошук задоволення і уникання чи зменшення незадоволення. Свідомість, в свою чергу, керується принципом реальності та діє на рівні мислення. До несвідомих, недеklarативних процесів З. Фройд відносив як структуру Воно, вмістилище вроджених інстинктів, потягів, бажань, так і частково структуру Над-Я, що виступає носієм морального принципу, який також є частиною філогенетичного, архаїчного спадку індивідуума.

К. Юнг (1959/2018), який поділяв несвідоме на індивідуальне та колективне, одиницею колективного несвідомого вважав архетип – констельований недеklarативний образ, дихотомічність якого базується на дихотомічній природі світу та відображає найбільш архаїчні шари психіки. Дж. Нокс (2003) виділяє чотири виміри архетипу: 1) біологічні, закріплені в генах «інструкції» для психіки та тіла; 2) організуючі структури психіки, які ще не мають символічного значення, а лише виступають контейнером для різних значень; 3) афективно забарвлені змісти імпліцитної пам'яті, що мають характер суб'єктивних репрезентацій; 4) позачасові метафізичні сутності, які є трансцендентними та не можуть за своїм змістом бути вродженими. Тобто автоматичними, вродженими можуть виступати лише базові уявлення, які відповідають за виживання. Дж. Нокс також зазначає, що оцінка (з метою самопізнання та пізнання інших) є ініціально неявним процесом, що діє автоматично та у недоступній для усвідомлення формі, але потенційно може перетворюватись на свідомий процес завдяки рефлексивній функції. Здатність до рефлексивної функції опосередковується раннім досвідом особи та може бути порушена у випадках ранньої травматизації. М. Вілкінсон (Wilkinson, 2017) також акцентує на тому, що ранній травматичний досвід залишається поза усвідомленням людини і негативно впливає на здатність до мен-

талізації, так само як і на атрибуцію. Образи неосмисленого раннього травматичного досвіду, що закарбовані в імпліцитній пам'яті, неминуче стають призою у процесі оцінки соціальних суб'єктів та ситуацій впродовж майбутнього.

Отже, **метою** дослідження є виявлення характеру взаємозв'язку менталізації та упередженості у процесі соціальної перцепції.

Методологія дослідження

Група досліджуваних перцепієнтів склала 268 осіб віком від 18 до 80 років, з яких 67 чоловіків і 201 жінка. Для визначення менталізаційної здібності перцепієнтам було запропоновано пройти «Опитувальник вимірювання рівня менталізації MZQ», розроблений М. Гаузбергом та ін. та адаптований на українську мову Х. Турецькою та Б. Кунікевич (2020).

Також перцепієнтам пропонувалося оцінити фотографії десяти осіб, п'яти чоловіків і п'яти жінок, наступним чином: кого б скоріше могла зіграти в кіно людина на фото (супергероя чи суперзлодія), наскільки є щасливою, задоволеною життям та успішною у стосунках людина на фото, а також наскільки привабливою їм видається ця особа. Згідно з результатами попередніх досліджень упередженості на основі зовнішності, спостерігачі були загалом схильні вважати більш привабливих людей також більш щасливими, успішними та популярними серед осіб протилежної статі (Zebrowitz & Montepare, 2008), отже, з метою перевірки відповідності наших даних даним зарубіжних досліджень, а також задля тестування універсальності явища упередженості як несуперечливого соціального конструкту, нами були обрані найбільш узагальнені питання щодо рівня щастя, задоволеності життям та успішності у стосунках оцінюваних осіб.

З іншого боку, щира відповідь на неопосередковані запитання може потягнути за собою викриття таких аспектів особистого ставлення, які, за наявності у спостерігача певних моральних настанов, можуть сприйматися ним як еґо-дистонні, а відтак слугувати поштовхом для активації захисних механізмів психіки (Фройд, 1923/2021). Попередні спостереження та дослідження демонструють тенденцію спостерігачів, починаючи з віку немовляти, асоціювати привабливу зовнішність людини з її високою моральністю, добротою та схильністю до героїчних вчинків, і навпаки (Obiols-Suari & Marco-Pallarés, 2021; Susanti, 2022). Відштовхуючись від цього зв'язку, нами було прийняте рішення першим у черзі поставити перцепієнтам питання щодо того, кого б скорі-

ше могла зіграти в кіно людина на фото (супергероя чи суперзлодія), щоб шляхом внесення опосередкованості і таким чином збільшення уявної дистанції між перцепієнтом та думкою, яку він висловлює, знизити активність захисних механізмів психіки та підвищити рівень щирості оцінок.

Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою методів описової статистики та кореляційного аналізу за Пірсоном. Додатковими методами перевірки виступали *t*-критерій Стьюдента, показники внутрішньої узгодженості альфа-Кронбаха та омега-МакДональда, а також тест Левене. Всі розрахунки виконувалися у статистичному пакеті Jamovi 2.5.3.0.

Результати і дискусія

Внутрішня валідність відповідей на всі запитання за фотографіями перевірялася за допомогою коефіцієнтів альфа Кронбаха та омега МакДональда. Отримано високі показники внутрішньої валідності ($\alpha = 0.932$, $\omega = 0.937$). У Таблиці 1 наводимо загальну описову статистику відповідей перцепієнтів на запитання по кожному фото.

Таблиця 1

Середні значення оцінок фотографій

	Оцінка Супергероїв / Суперзлодій	Оцінка рівня щастя	Оцінка рівня задоволеності життям	Оцінка успішності у стосунках	Оцінка привабливості
Фото №1 ♂	4.04	4.4	4.56	4.6	2.89
Фото №2 ♂	5.75	6.16	5.76	5.95	6.19
Фото №3 ♀	5.28	6.05	5.79	5.73	5.87
Фото №4 ♀	7.16	6.73	6.73	6.75	7.38
Фото №5 ♀	4.37	4.5	4.64	4.53	3.6
Фото №6 ♂	5.71	6.5	6.53	6.6	5.96
Фото №7 ♂	4.15	5	4.93	4.93	4.2
Фото №8 ♀	3.55	4.46	4.75	4.74	3.46

Фото №9 ♀	6.72	6.92	6.78	6.73	6.97
Фото №10 ♂	4.08	5.12	5.31	5.25	3.91

Середні оцінки, які отримали спостережувані особи за кожним з п'яти запитань, виражено корелюють між собою ($r \in [0.235, 0.87]$, $p < 0.001$), що свідчить про наявність високого ступеню упередженості перцепієнтів. Так, тих осіб, яких перцепієнти оцінили як більш привабливих, вони також оцінили як більш щасливих, задоволених життям, успішних у стосунках, а також як таких, що більше підходять на роль супергероя, ніж суперзлодія.

Наступним кроком було опрацьовано результати «Опитувальника вимірювання рівня менталізації MZQ». Перевірка внутрішньої узгодженості відповідей перцепієнтів на питання «MZQ» за допомогою коефіцієнтів альфа Кронбаха та омега МакДональда показала достатній рівень внутрішньої узгодженості ($\alpha = 0.772$, $\omega = 0.778$). У Таблиці 2 наводяться результати за «MZQ» для вибірки перцепієнтів.

Таблиця 2

Описові статистики результатів (MZQ)

	Середнє зн.	Ст. відх.	Мін.	Макс.
Загальний показник менталізації	40.4	9.25	15	75
Шкала «Відмова від саморефлексії»	13.4	4.41	5	25
Шкала «Емоційне усвідомлення»	12.6	3.49	5	25
Шкала «Режим психічної еквівалентності»	9.03	3.06	3	15
Шкала «Шкала регуляція афекту»	10.4	2.89	4	20

Всі шкали опитувальника «MZQ» є інвертованими, а отже – чим вищий чисельний показник за будь-якою шкалою, тим нижчою вираженістю відповідного аспекту менталізації (або загальної менталізаційної здібності) володіє перцепієнт.

Перевірка зв'язку упередженості перцепієнтів з показниками за шкалами менталізації потребувала операціоналізації поняття упередженості. «Радикальність оцінки», як перший вимір упередженості, вимірювався віддаленістю оцінки у будь-який бік від середнього значення. Тобто $x \rightarrow |x - 5.5|$, де x – це оцінка, яку поставив досліджуваний у конкретному запитанні, а 5.5 – це середнє значення за шкалою від 1 до 10.

У більшості випадків середня оцінка соціально бажаних якостей особи на фото була ближчою до середини шкали, ніж оцінка її привабливості, тобто перцепіентам в середньому притаманне певне когнітивне стримування в процесі атрибуції, яке заважає повному ототожненню оцінки соціально-бажаних якостей особи з оцінкою її зовнішньої привабливості. Для перевірки статистичної значущості спостереження використано парний t-Test (Табл. 3).

Таблиця 3

Порівняння радикальності оцінки соціально бажаних якостей особи на фото та оцінки привабливості її зовнішності

	Двовибірковий t-критерій Стьюдента (N = 268, H, $\mu_{\text{Measure 1}} - \text{Measure 2} > 0$)
Радикальність оцінки Супергерой/Суперзлочій	t = 4.87, при p < .001
Радикальність оцінки рівня щастя	t = 14.17, при p < .001
Радикальність оцінки рівня задоволеності життям	t = 16.65, при p < .001
Радикальність оцінки успішності у стосунках	t = 15.25, при p < .001

Середнє значення сум показників радикальності оцінки якостей особи на фото виявилось статистично значущим чином меншим за середнє значення суми показників радикальності оцінки привабливості її зовнішності. Тобто, незважаючи на константну упередженість щодо якостей людини з огляду на її зовнішність, перцепіенти намагаються оцінити якості людини не тотожно оцінці її зовнішності, а трохи помірніше. Це явище далі називатимемо «Силою спротиву упередженості». Для його підрахунку використовувався вираз виду:

$$x_{1-4} \rightarrow \frac{x_5 - x_{1-4}}{x_5 - 5.5}, x_5 > 5.5 ; x_{1-4} \rightarrow \frac{x_{1-4} - x_5}{5.5 - x_5}, x_5 < 5.5$$

Після проведення розрахунків за наведеними вище формулами отримано по 4 нових шкали сили спротиву упередженості на кожне з десяти фото і 5 нових сум цих шкал (4 з сумами по окремим запитанням і одну загальну суму).

Перший вимір упередженості в процесі атрибуції - радикальність оцінки - виявився зворотним чином пов'язаним з таким аспектом менталізації, як регуляція афекту. Показник за шкалою регуляція афекту корелює з усіма показниками радикальності на рівнях значущості від $p < 0.05$ до $p < 0.01$ (Рис. 1). Шкала регуляції афекту є інвертованою,

отже зі збільшенням здатності до регуляції афекту зменшується загальна радикальність оцінки ($r = 0.188$ при $p < 0.01$), радикальність оцінки у питанні Супергерой/Суперзлодій ($r = 0.152$ при $p < 0.05$), радикальність оцінки рівня щастя спостережуваного ($r = 0.172$ при $p < 0.01$), радикальність оцінки його рівня задоволеності життям ($r = 0.184$ при $p < 0.01$), радикальність оцінки успішності у стосунках ($r = 0.137$ при $p < 0.05$) та радикальність оцінки привабливості зовнішності ($r = 0.149$ при $p < 0.05$).

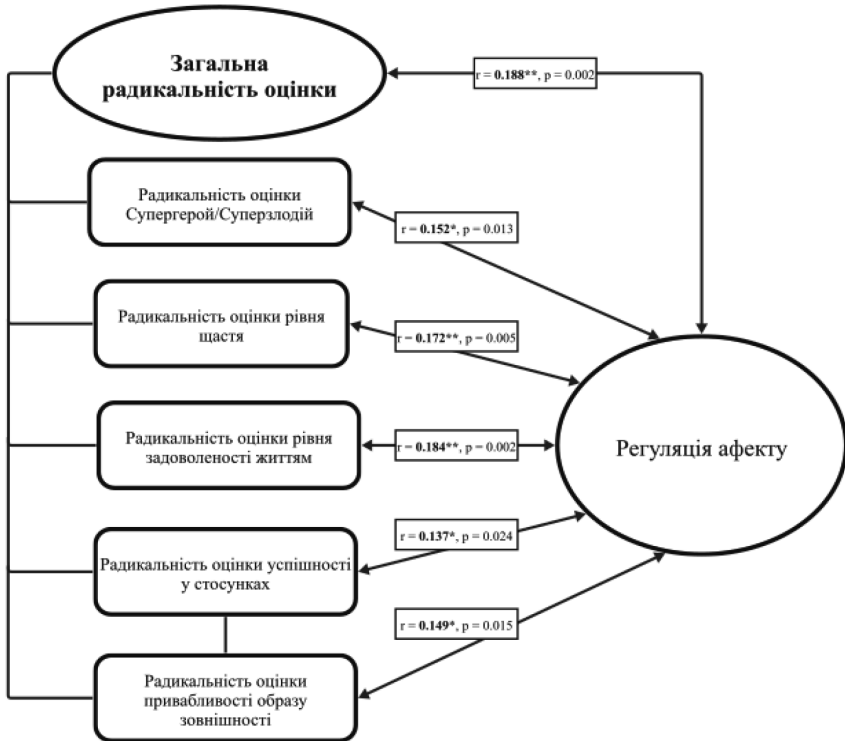

Рис. 1. Зв'язок регуляції афекту з радикальністю оцінок

Відтак, ті, хто володіє низьким рівнем здібності до регуляції афекту, схильні до більшої радикальності при оцінюванні спостережуваної особи на основі сприймання її зовнішності у запитаннях щодо рівня

її щастя, задоволеності життям, успішності у стосунках, а також щодо того, на роль якого персонажа в кіно вона краще підходить – супергероя чи суперзлодія. Такий результат узгоджується з психодинамічним контекстом процесу атрибуції та відсилає до ідеї того, що автоматичні, дихотомічно спрощені судження керуються несвідомим, неконтрольованим афектом (Фройд, 1923/2021; Юнг, 1959/2018). Низька спроможність до регуляції афекту, що є свідченням більш архаїчного автоматичного рівня менталізації та низького рівня рефлексивності «змушує» психіку покладатись на інстинктивні та рефлекторні афективно-поведінкові реакції, що, у свою чергу, призводить до підвищення рівня радикалізму суджень (Luyten, & Fonagy, 2015; Merker, 2007; Кпох, 2003; Solms, 2017).

Другий, протилежний вимір упередженості, а саме сила спротиву упередженості, виявив відповідний прямий зв'язок зі здатністю перцепієнтів до регуляції афекту: регуляція афекту корелює із загальною шкалою спротиву упередженості ($r = -0.133$ при $p < 0.05$) і шкалою спротиву упередженості у питанні щодо рівня щастя спостережуваного ($r = -0.139$ при $p < 0.05$).

Причому показник спротиву упередженості у питанні Супергерой/Суперзлодій корелює з загальним показником менталізації ($r = -0.138$ при $p < 0.05$) та шкалою режиму психічної еквівалентності ($r = -0.124$ при $p < 0.05$) та шкалою режиму психічної еквівалентності ($r = -0.124$ при $p < 0.05$) та шкалою режиму психічної еквівалентності ($r = -0.124$ при $p < 0.05$) та шкалою режиму психічної еквівалентності ($r = -0.124$ при $p < 0.05$) (Рис 2).

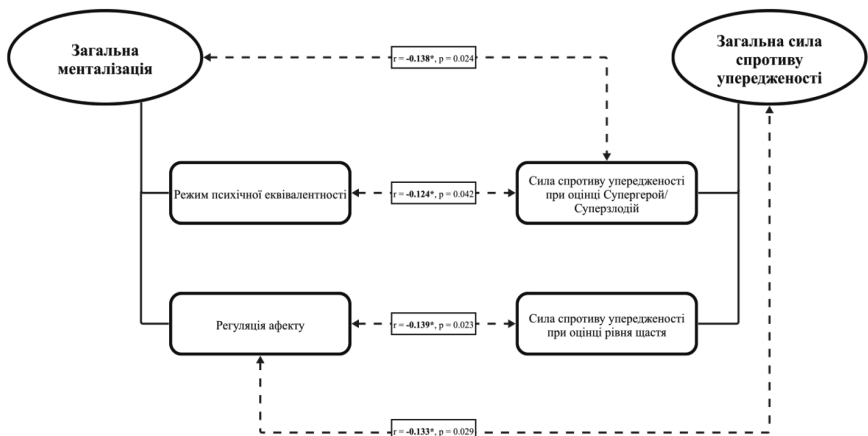

Рис. 2. Зв'язок сили спротиву упередженості зі шкалами менталізації

Результати свідчать про те, що чим нижча тенденція перцепієнта сприймати внутрішні стани тотожними зовнішній реальності, тим менш ймовірно перцепієнт ототожнюватиме привабливість спостережуваної особи з роллю супергероя, а непривабливість – з рисами, що притаманні суперзлочину. Режим психічної еквівалентності часто є основою проєкцій у стосунках, а також приписування внутрішньої психічної реальності об'єктам зовнішнього світу. За таких умов соціальна перцепція надто суб'єктивізується, що лежить в основі формування подальших упереджень та перцептивних помилок. Важливо теж зазначити, що досліджувані з низьким рівнем регуляції афекту ймовірніше вважатимуть більш привабливих людей щасливішими, а менш привабливих – менш щасливими людьми. Очевидним виглядає той факт, що перцепієнти з більш архаїчним рівнем менталізації ймовірніше будуть мати значно вищі очікування щодо позитивних рис та рівня щастя привабливіших людей і вищі упередження щодо негативних рис та нещасливості людей з нижчим рівнем привабливості.

Висновки

Теоретичний аналіз проблеми показав, що соціальна перцепція є складним соціальним явищем, яке, з одного боку, характеризується загальнолюдськими моделями функціонування психіки у соціальному світі, а з іншого – визначене індивідуальним досвідом та рівнем розвитку менталізаційних здібностей, котрі формуються у дитинстві. Здатність виносити швидкі автоматичні судження та приймати рішення миттєво, оминаючи вторинний процес мисленнєвого опрацювання, що забезпечується зрілою менталізацією та рефлексивною функцією, є життєво важливою. Проте недоліки автоматичного мислення, такі як неточність, радикальна полярність та надмірні узагальнення, екстраполюються також на моменти безпеки і викривлюють сприймання.

В емпіричній частині дослідження упередженість у процесі атрибуції перцепієнтів вимірювалася двома способами, адже, з одного боку, на кожну людину діє первісна сила, що дихотомічно категоризує об'єкти на добре і погане, моральне і зле, красиве і потворне, а з іншого, доступна довша, затратніша, проте більш точна система мислення. Перший вимір упередженості було операціоналізовано у понятті радикальності оцінки, другий – у понятті сили спротиву упередженості.

Виявилося, що чим радикальніші судження виносить у процесі атрибуції перцепієнт, тим нижчою є його здатність до регуляції афекту, як одного з компонентів менталізації. І навпаки, чим вищою силою

спротиву упередженості наділений перцепієнт, тим краще він може регулювати афект. Таким чином афективна регуляція тісно пов'язана зі схильністю до соціальних упереджень. Відтак, прийняті на основі невідрегульованого афекту соціальні рішення часто носять характер упереджень та шаблонних колективних суджень.

Виявлено, що чим вираженішою є схильність перцепієнта знаходитись у режимі психічної еквівалентності, тобто проектувати на об'єкти зовнішнього світу суб'єктивні змісти внутрішньої психічної реальності, тим ймовірніше він прямолінійно вважатиме привабливих для себе осіб підходящими на роль супергероїв, а непривабливих – підходящими на роль суперзлодіїв, що обмежує коректність процесу соціальної перцепції. Більше того, особам з високим рівнем психічної еквівалентності привабливіші люди більш ймовірно видаватимуться щасливими та наділеними позитивними якостями, а менш привабливі – менш щасливими та наділеними переважно негативними якостями.

При цьому ті перцепієнти, які продемонстрували високу здатність до регуляції афекту та низьку схильність до режиму психічної еквівалентності, виявили меншу, ніж решта опитуваних, проте також значну упередженість на основі образу зовнішності, що може свідчити про наявну в суспільстві загальну домінантність імпліцитної менталізації над свідомим когнітивним зусиллям, якого потребує у процесі соціальної перцепції персоналізований та рефлексивний підхід.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні впливу досвіду психотерапії перцепієнтів на процес атрибуції при оцінці образу зовнішності.

Декларація про конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність потенційних інтересів стосовно дослідження, авторства та/або публікації даної статті.

Список використаних джерел

- Aharon, I., Etcoff, N., Ariely, D., Chabris, C. F., O'Connor, E., & Breiter, H. C. (2001). Beautiful faces have variable reward value. *Neuron*, 32(3), 537–551. [https://doi.org/10.1016/S0896-6273\(01\)00491-3](https://doi.org/10.1016/S0896-6273(01)00491-3)
- Bateman, A., & Fonagy, P. (2006). *Mentalization-based treatment for borderline personality disorder: A practical guide*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/med/9780198570905.001.0001>
- Bloom, P. (2013). *Just babies: The origins of good and evil*. Bodley Head.
- Bulczak, G., & Gugushvili, A. (2023). Physical attractiveness and cardiometabolic risk. *American Journal of Human Biology*, 35(8), e23895. <https://doi.org/10.1002/ajhb.23895>
- Fitzgerald, D. A., Angstadt, M., Jelsone, L. M., Nathan, P. J., & Phan, K. L. (2006). Beyond threat: Amygdala reactivity across multiple expressions

of facial affect. *NeuroImage*, 30(4), 1441–1448. <https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2005.11.003>

Hamann, S., & Mao, H. (2002). Positive and negative emotional verbal stimuli elicit activity in the left amygdala. *Neuroreport*, 13(1), 15–19. <https://doi.org/10.1097/00001756-200201210-00008>

Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. John Wiley & Sons Inc. <https://doi.org/10.1037/10628-000>

Herringer, L. G., & Haws, S. C. (1991). Perception of personality traits in oneself and others. *The Journal of Psychology*, 125(1), 33–43. <https://doi.org/10.1080/00223980.1991.10543267>

Holtzman, N. S. (2011). Facing a psychopath: Detecting the dark triad from emotionally-neutral faces, using prototypes from the Personality Faceaurus. *Journal of Research in Personality*, 45(6), 648–654. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2011.09.002>

Knox, J. (2003). *Archetype, attachment, analysis: Jungian psychology and the emergent mind*. Brunner-Routledge.

Kovalenko A., & Surudzhii, M. (2014). Cross-race Effect: The Role of Social and Individual Factors in Face Recognition Process. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 136–140. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.673>

Lieberman, M. D. (2007). Social cognitive neuroscience: A review of core processes. *Annual Review of Psychology*, 58(1), 259–289. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.58.110405.085654>

Luyten, P., & Fonagy, P. (2015). The neurobiology of mentalizing. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 6(4), 366–379. <https://doi.org/10.1037/per0000117>

Merker, B. (2007). Consciousness without a cerebral cortex: A challenge for neuroscience and medicine. *Behavioral and Brain Sciences*, 30(1), 63–81. <https://doi.org/10.1017/S0140525X07000891>

Nedelec, J. L., & Beaver, K. M. (2014). Physical attractiveness as a phenotypic marker of health: An assessment using a nationally representative sample of American adults. *Evolution and Human Behavior*, 35(6), 456–463. <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2014.06.004>

Obiols-Suari, N., & Marco-Pallarés, J. (2021). Does it look good or evil? Children's recognition of moral identities in illustrations of characters in stories. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.552387>

O'Doherty, J., Winston, J., Critchley, H., Perrett, D., Burt, D. M., & Dolan, R. J. (2003). Beauty in a smile: The role of medial orbitofrontal cortex in facial attractiveness. *Neuropsychologia*, 41(2), 147–155. [https://doi.org/10.1016/S0028-3932\(02\)00145-8](https://doi.org/10.1016/S0028-3932(02)00145-8)

Premack, D., & Woodruff, G. (1978). Does the Chimpanzee Have a Theory of Mind? *Behavioral and Brain Sciences*, 1, 515–526. <http://dx.doi.org/10.1017/S0140525X00076512>

Sander, K., Brechmann, A., & Scheich, H. (2003). Audition of laughing and crying leads to right amygdala activation in a low-noise fMRI setting. *Brain Research Protocols*, 11(2), 81–91. [https://doi.org/10.1016/S1385-299X\(03\)00018-7](https://doi.org/10.1016/S1385-299X(03)00018-7)

Semkiv, I. (2024). War: Mentalization and totalitarian state of mind. *Journal of Analytical Psychology*, 69(2), 281–297. <https://doi.org/10.1111/1468-5922.12987>

Solms, M. (2017). What is «the unconscious» and where is it located in the brain? A neuropsychanalytic perspective. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1406(1), 90–97. <https://doi.org/10.1111/nyas.13437>

Solms, M. L. (2018). The neurobiological underpinnings of psychoanalytic theory and therapy. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, 12, 294. <https://doi.org/10.3389/fnbeh.2018.00294>

Susanti, N. D. (2022). *The Portrayal of Female Villain by The Evil. Characters in Disney Movies*. Faculty Of Language And Communication Science Universitas Islam Sultan Agung. Retrieved from: http://repository.unissula.ac.id/27840/1/30801800027_fullpdf.pdf

Watson, D. G., Blagrove, E., Evans, C., & Moore, L. (2012). Negative triangles: Simple geometric shapes convey emotional valence. *Emotion*, 12(1), 18–22. <https://doi.org/10.1037/a0024495>

Wilkinson, M. (2017). Mind, brain and body. Healing trauma: The way forward. *Journal of Analytical Psychology*, 62(4), 526–543. <https://doi.org/10.1111/1468-5922.12335>

Winston, J. S., O'Doherty, J., Kilner, J. M., Perrett, D. I., & Dolan, R. J. (2007). Brain systems for assessing facial attractiveness. *Neuropsychologia*, 45(1), 195–206. <https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2006.05.009>

Zebrowitz, L. A., & Montepare, J. M. (2008). Social psychological face perception: Why appearance matters. *Social and personality psychology compass*, 2(3), 1497. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2008.00109.x>

Лівійська Я. І. (2015) Гендерно-перцептивні відмінності формування першого враження у студентської молоді. Режим доступу: <https://www.psych.kiev.ua/> Гендерно-перцептивні відмінності формування першого враження у студентської молоді

Турецька, Х. І., & Кунікевич, Б. І. (2020). Україномовна адаптація опитувального менталізації на неклінічний вибірці. *Габітус*, 17, 131–136. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.17.23>

Фройд, З. (2021). *По той бік принципу задоволення. Я і Воно*. Київ : Андронум.

Юнг, К. Г. (2018). *Архетипи і колективне несвідоме*. Львів : Астролябія.

References

Aharon, I., Etcoff, N., Ariely, D., Chabris, C. F., O'Connor, E., & Breiter, H. C. (2001). Beautiful faces have variable reward value. *Neuron*, 32(3), 537–551. [https://doi.org/10.1016/S0896-6273\(01\)00491-3](https://doi.org/10.1016/S0896-6273(01)00491-3)

Bateman, A., & Fonagy, P. (2006). *Mentalization-based treatment for borderline personality disorder: A practical guide*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/med/9780198570905.001.0001>

Bloom, P. (2013). *Just babies: The origins of good and evil*. Bodley Head.

Bulczak, G., & Gugushvili, A. (2023). Physical attractiveness and cardiometabolic risk. *American Journal of Human Biology*, 35(8), e23895. <https://doi.org/10.1002/ajhb.23895>

Fitzgerald, D. A., Angstadt, M., Jelsone, L. M., Nathan, P. J., & Phan, K. L. (2006). Beyond threat: Amygdala reactivity across multiple expressions of facial affect. *NeuroImage*, 30(4), 1441–1448. <https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2005.11.003>

Hamann, S., & Mao, H. (2002). Positive and negative emotional verbal stimuli elicit activity in the left amygdala: *Neuroreport*, 13(1), 15–19. <https://doi.org/10.1097/00001756-200201210-00008>

- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. John Wiley & Sons Inc. <https://doi.org/10.1037/10628-000>
- Herringer, L. G., & Haws, S. C. (1991). Perception of personality traits in oneself and others. *The Journal of Psychology*, *125*(1), 33–43. <https://doi.org/10.1080/00223980.1991.10543267>
- Holtzman, N. S. (2011). Facing a psychopath: Detecting the dark triad from emotionally-neutral faces, using prototypes from the Personality Faceaurus. *Journal of Research in Personality*, *45*(6), 648–654. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2011.09.002>
- Кнох, J. (2003). *Archetype, attachment, analysis: Jungian psychology and the emergent mind*. Brunner-Routledge.
- Kovalenko A., & Surudzhii, M. (2014). Cross-race Effect: The Role of Social and Individual Factors in Face Recognition Process. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 136–140. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.673>
- Lieberman, M. D. (2007). Social cognitive neuroscience: A review of core processes. *Annual Review of Psychology*, *58*(1), 259–289. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.58.110405.085654>
- Luyten, P., & Fonagy, P. (2015). The neurobiology of mentalizing. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, *6*(4), 366–379. <https://doi.org/10.1037/per0000117>
- Merker, B. (2007). Consciousness without a cerebral cortex: A challenge for neuroscience and medicine. *Behavioral and Brain Sciences*, *30*(1), 63–81. <https://doi.org/10.1017/S0140525X07000891>
- Nedelec, J. L., & Beaver, K. M. (2014). Physical attractiveness as a phenotypic marker of health: An assessment using a nationally representative sample of American adults. *Evolution and Human Behavior*, *35*(6), 456–463. <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2014.06.004>
- Obiols-Suari, N., & Marco-Pallarés, J. (2021). Does it look good or evil? Children's recognition of moral identities in illustrations of characters in stories. *Frontiers in Psychology*, *12*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.552387>
- O'Doherty, J., Winston, J., Critchley, H., Perrett, D., Burt, D. M., & Dolan, R. J. (2003). Beauty in a smile: The role of medial orbitofrontal cortex in facial attractiveness. *Neuropsychologia*, *41*(2), 147–155. [https://doi.org/10.1016/S0028-3932\(02\)00145-8](https://doi.org/10.1016/S0028-3932(02)00145-8)
- Premack, D., & Woodruff, G. (1978). Does the Chimpanzee Have a Theory of Mind? *Behavioral and Brain Sciences*, *1*, 515–526. <http://dx.doi.org/10.1017/S0140525X00076512>
- Sander, K., Brechmann, A., & Scheich, H. (2003). Audition of laughing and crying leads to right amygdala activation in a low-noise fMRI setting. *Brain Research Protocols*, *11*(2), 81–91. [https://doi.org/10.1016/S1385-299X\(03\)00018-7](https://doi.org/10.1016/S1385-299X(03)00018-7)
- Semkiv, I. (2024). War: Mentalization and totalitarian state of mind. *Journal of Analytical Psychology*, *69*(2), 281–297. <https://doi.org/10.1111/1468-5922.12987>
- Solms, M. (2017). What is «the unconscious» and where is it located in the brain? A neuropsychanalytic perspective. *Annals of the New York Academy of Sciences*, *1406*(1), 90–97. <https://doi.org/10.1111/nyas.13437>
- Solms, M. L. (2018). The neurobiological underpinnings of psychoanalytic theory and therapy. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*, *12*, 294. <https://doi.org/10.3389/fnbeh.2018.00294>

Susanti, N. D. (2022). *The Portrayal of Female Villain by The Evil. Characters in Disney Movies*. Faculty Of Language And Communication Science Universitas Islam Sultan Agung. Retrieved from: http://repository.unissula.ac.id/27840/1/30801800027_fullpdf.pdf

Watson, D. G., Blagrove, E., Evans, C., & Moore, L. (2012). Negative triangles: Simple geometric shapes convey emotional valence. *Emotion*, 12(1), 18–22. <https://doi.org/10.1037/a0024495>

Wilkinson, M. (2017). Mind, brain and body. Healing trauma: The way forward. *Journal of Analytical Psychology*, 62(4), 526–543. <https://doi.org/10.1111/1468-5922.12335>

Winston, J. S., O'Doherty, J., Kilner, J. M., Perrett, D. I., & Dolan, R. J. (2007). Brain systems for assessing facial attractiveness. *Neuropsychologia*, 45(1), 195–206. <https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2006.05.009>

Zebrowitz, L. A., & Montepare, J. M. (2008). Social psychological face perception: Why appearance matters. *Social and personality psychology compass*, 2(3), 1497. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2008.00109.x>

Liviiska Ya. I. (2015) *Henderno-perseptivni vidminnosti formuvannia pershoho vrazhennia u studentskoi molodi* [Gender-perceptual differences in the formation of first impression in student youth]. [in Ukrainian]. Retrieved from: https://www.psyh.kiev.ua/Гендерно-перцептивні_відмінності_формування_першого_враження_у_студентської_молоді

Turetska, Kh. I., & Kunikeyvych, B. I. (2020). *Ukrainomovna adaptatsiia opytualnyka mentalizatsii na neklinichnii vybirtsi* [Ukrainian language adaptation of the mentalization questionnaire in non-clinical samples]. *Habitus*, 17. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.17.23>

Freud, Z. (2021). *Po toi bik pryntsyphu zadovolennia. Ya i Vono* [Beyond the Pleasure Principle. The Ego and the Id]. Kyiv : Andronum. [in Ukrainian].

Yung, K. G. (2018). *Arkhetypy i kolektyvne nesvidome* [The Archetypes and the Collective Unconscious]. Lviv : Astroliabiia. [in Ukrainian].

Abstract

Semkiv I. I.,

PhD. in Psychology,
Associate Professor of the Department
of Psychology and Psychotherapy,
Ukrainian Catholic University
E-mail: semkiv@ucu.edu.ua

Hertsia A. V.,

Master in Psychology
E-mail: anna.hertsia@gmail.com

SOCIAL PERCEPTION IN THE CONTEXT OF AN INDIVIDUAL'S MENTALIZATION ABILITIES

Attribution formation is an inevitable mental phenomenon and a consequence of social perception. It serves as a source for constructing holistic judgments about people and relationships, especially in situations of information deficit, and at the same time, creates conditions for prejudices and perception errors. Personality traits of a perceiver, particularly, cognitive complexity and ability to self-regulate, are determined by his/her mentalization abilities and may be related to the peculiarities of the first impression that he/she forms about another person. The ability to develop a higher level of mentalization is formed in early childhood and is determined by the quality of relationships with a main caregiver. At the same time, there is an innate automatic level of mentalization, which is based on reflex reactions and underlies social prejudices. This article presents the study on the nature of the relationship between the severity of bias and the development of mentalizing abilities. The studied group of perceivers (268 people aged 18 to 80 years, 67 men and 201 women) evaluated photographs of ten people (5 men and 5 women) and provided answers about their first impression of them. In addition, the development of perceivers' mentalization was measured using the The Mentalization Questionnaire (MZQ). The perceivers' ability to regulate affect and their score on the scale of the psychic equivalence mode were related to their degree of bias in the attribution process. The more radical judgments a perceiver makes in the process of attribution, the lower is their ability to regulate affect. And on the contrary, the stronger bias resistance a

perceiver is endowed with, the better they can regulate affect. The weaker a perceiver's tendency is to be in the psychic equivalence mode, i.e., to perceive internal states as identical to external reality, the less likely the perceiver identifies the attractiveness of an observed person with the role of a superhero.

Key words: social perception, attribution, appearance assessment, bias, attractiveness, mentalization.

Отримано – 17 квітня 2024
Received – April 17, 2024

Рецензовано – 21 квітня 2024
Revision – April 21, 2024

Прийнято – 25 квітня 2024
Accepted – April 25, 2024